

Anita Haataja, Anne Mikkola ja
Jenni Pääkkönen

Naisten ja miesten tasa- arvoistumista 1990-luvun pyörteistä eteenpäin?

Suomessa naisten ja miesten tasa-arvolla on pitkät perinteet ja vaiheikas historia. 1990-luvun lamavuosien jälkeen suomalaiset ovat kuitenkin olleet vuosi vuodelta enemmän sitä mieltä, että miehet ja naiset **eivät** ole riittävän tasa-arvoisia (Eva 2007). Tässä artikkelissa kaivaudumme näiden asenteiden taakse ja pohdimme tasa-arvon kehityssuuntia Suomessa vuoden 1990 jälkeisenä aikana.

Tasa-arvon määrittelemisen ei ole yksinkertainen asia. EU:n mukaan (EC 2005) tasa-arvo merkitsee sitä, että jokainen voi kehittää kykyjään ja tehdä valintoja ilman sukupuolesta johtuvia rajoituksia ja että naisten ja miesten erilaiset käyttäytymistavat, pyrkimykset ja tarpeet ovat yhtä arvostettuja ja samassa asemassa. Pohjoismainen näkökulma korostaa lisäksi lopputuloksen tasa-arvoa. Tienä siihen nähdään naisten ja miesten vastuiden ja tehtävien tasaisempi jako perheessä, ansiotyössä ja yhteiskunnassa (Nordic Council of Ministers 1995).

Tasa-arvon edellytyksenä pidetään yleensä yksilöiden taloudellista itsenäisyyttä, joka osaltaan vaikuttaa puolisoiden neuvotteluasemaan perheissä. Mittaamme muutoksia tasa-arvossa miesten ja naisten henkilökohtaisilla tuloilla ja tutkimme, miten tulot ovat jakautuneet paitsi miesten ja naisten välillä myös heidän keskuudessaan. Lisäksi kysymme, miten puolisoiden taloudellinen riippuvuus toisistaan on muuttunut.

Tiedämme, että naisten miehiä keskimäärin pienemmät palkat johtuvat paitsi jakaantumisesta erilaisiin ammatteihin ja nais- ja miesvaltaisten alojen palkkaeroista myös palkattoman hoivatyön ja ansiotyön epätasaisesta jakautumisesta. Siksi tutkailemme erityisesti äitiyden merkitystä tulojen jakamisissa ja asenteiden muutoksia liittyen isyyteen ja äitiyteen sekä työn ja hoivan jakamiseen. Lisäksi heijastamme taloudellista kehitystä muutoksiin asenneilmastossa.

Politiikan suunnanmuutoksia – tietoista ja tiedostamatonta?

Mihin sitten ollaan menossa? Fraser (2000) esittää kolme vaihtoehtoista visiota siitä, miten lasten ja omaisten hoito sekä työssäkäynti voitaisiin organisoida siten, että sukupuolten tasa-arvo otetaan huomioon.

Ensimmäisenä visiona on "universaali ansaitsijamalli", jossa sekä miehet että naiset osallistuisivat ansiotyöhön ja pääosa hoivasta tehtäisiin palkkatyönä. Naisten ja miesten palkkatasa-arvo lisääntyisi, koska hoivatyön palkkatason olisi noustava. Sen sijaan vapaa-ajan ja epävirallisen hoivan sekä samalla naisille tyypillisten piirteiden arvostus voisivat heikentyä ja kotityöt jäädä edelleen naisten vastuulle.

Toisena visiona on "tasa-arvoisen hoivaajan malli eli hoivan pariteettimalli". Siinä epävirallisen hoivan arvostusta nostettaisiin suhteessa ansiotyöhön korkeiden tulonsiirtojen avulla. Tämän mallin uhkana tasa-arvon toteutumiseksi olisi sukupuolten välisen työnjaon eriytyminen, sillä korkeista tulonsiirroista huolimatta miehet tuskin siirtyisivät suuressa määrin kotiin. Työnjaon eriytyminen puolestaan heijastuisi työelämään; epävirallisen hoivan edellyttämät joustot ja katkonaiset työurat kohdentuisivat etupäässä naisille, mikä voisi kasvattaa naisten syrjäytymisriskiä (Haataja 2004).

Kolmatta visiota Fraser kutsuu "universaaliksi hoivaajamalliksi", joka rinnastuu lähinnä pohjoismaisiin tasa-arvotavoitteisiin. Siinä visioidaan yhteiskunta, jossa sekä miehet että naiset käyttävät

aikaa niin ansiotyöhön, hoivaan kuin osallistumiseenkin. Näin ehkäistäisiin myös hoiva- ja kotitöitä välttelevien aikuisten ja yritysten mahdollisuutta vapaamatkustaa muiden työllä.

Jokaisen vision tavoittelu edellyttää käytännössä erilaisia poliittisia ratkaisuja.

Vaihtoehtoiset visiot auttavat hahmottamaan myös suomalaisia perhepoliittisia suunnanmuutoksia ja poliittisia kädenvääntöjä, joita äitiyteen ja naisten asemaan liittyen käydään. Sukupuolten väliset tasa-arvotavoitteet ja politiikka alkoivat hahmottua 1960-luvun lopulla (KM 1970: A8). Seuraavalla vuosikymmenellä naisten ansiotyömahdollisuudet paranivat, kun kuntien tuli vuodesta 1973 lähtien järjestää päivähoitopalvelut. Isien oikeuksista isyys- ja vanhempainvapaisiin säädettiin 1980-luvulle tultaessa. Yksilölliseen verotukseen siirryttiin vuonna 1976, ja sosiaaliturvasta alettiin karsia vaimo- ja puolisolisiä 1980-luvun alussa. Nämä muutokset tukivat kahden ansaitsijan ja kahden lapsia hoitavan vanhemman universaalia hoivaajamallia.

Suomalainen politiikka muuttui 1990-luvulla osittain kohti sukupuolten työnjakoa eriyttävää hoivan pariteettimallia. Vanhempainvapaan kehittäminen pysähtyi, ja pienten lasten hoiva siirtyi enenevästi kotiin ja äideille. Vuonna 1990 voimaan tullut kotihoidontuki oli vaihtoehto sille, että alle 3-vuotias lapsi olisi viety kunnalliseen päivähoitoon. Se yleistyi nopeasti, kun samaan aikaan laman seurauksena naistyövoiman kysyntä työmarkkinoilla väheni. Kunnallisessa päivähoitossa onkin Suomessa hoidettu 1990-luvun vaihteen jälkeen vähemmän lapsia kuin missään muussa Pohjoismaassa.

Myös muut uudistukset vuosikymmenen alkupuolella tukivat välillisesti hoivaajan pariteettimallia. Osaa uudistuksista, muun muassa ansiosidonnaisten päivärahojen leikkauksia ja päivähoitomaksujen korotuksia, perusteltiin talouslamalla. Toisaalta korotettiin ansiotyöstä ja tuloista riippumattomia perhe-etuuksia kuten kotihoidontukea, vanhempainrahan minimirahaa ja lapsilisiä. Painopiste siirtyi siis ansiotulojen hankkimista tukevasta perhepolitiikasta kohti ansiotuloista riippumatonta perhepolitiikkaa. Tulonsiirtojen lisääminen lamavuosina lapsiperheille paransi perheiden toimeentuloa ja ehkäisi köyhyyttä mutta vahvisti samalla lastenhoidon ja ansiotyön eriytymistä äitien ja isien kesken.

Talouden käännyttyä kasvuun politiikan suunta vaihtui ”työhön kannustavaksi” universaalien ansaitsijamallin suuntaan. Käytännössä tämä tarkoitti ensiksikin juuri tehtyjen perhe-etuuksien korotusten leikkauksia ja jäädyttämistä, eikä ansiosidonnaisia etujakaan parannettu. Toisaalta päivähoitopalvelut laajennettiin kaikkiin alle kouluikäisiin, päivähoitomaksujärjestelmä uusittiin ja etuuksien tarveharkintaa lievennettiin. Yksikään uudistuksista ei parantanut isien asemaa vanhempana, eivätkä työmarkkinat edelleenkään vetäneet varsinkaan pienten lasten äitejä työelämään. (Laine ja Uusitalo 2000; Haataja 2004 ja 2006.)

Politiikkaa on edelleen muutettu 2000-luvulla. Isien vanhempainvapaan kehittämiseksi on otettu pieniä askeleita mm. säätämällä isien kahden viikon ns. bonusvapaasta. Etuustasoja on korotettu. Toisaalta naisten patkätöyömarkkinoiden laajuus ja ongelmat ovat tulleet tunnetuiksi ja ongelmien korjaamiseen on alettu kiinnittää huomiota. Äitien työsuhteen puuttumista pidetään

kin yhtenä syynä pitkiin kotihoitojaksoihin, sillä vuosituhannen alussa eri tutkimusten mukaan 40–70 prosentilta vanhempainrahaa tai hoitorahaa saavilta äideiltä puuttui työpaikka (Lammi-Taskula 2004; Haataja 2006). Äidin työpaikan puute estää isän mahdollisuuden jakaa vanhempainvapaata, sillä silloin äidillä ei kenties olisi mitään tuloja.

Perhepolitiikassa on siis viimeisen 15 vuoden aikana koettu useampi suunnanmuutos hallitusvaihdosten ja taloudellisten suhdanteiden muutosten yhteydessä. Nämä yhdessä ovat vaikuttaneet paitsi perheiden sisäiseen päätöksentekoon epäilemättä myös nuorten naisten työmarkkinatilanteeseen.

Lama iski työmarkkinoille ja perheisiin

Lisäpyörteitä sukupuoliroolien muutokseen toi epäilemättä 1990-luvun lama. Se muutti osaltaan perheiden työnjakoa siitä, mihin 1980-luvulla oli totuttu. Kahden huoltajan perheissä oli yleensä kaksi ammatissa toimivaa vanhempaa: Alle kouluikäisten lasten perheistä noin 70 prosenttia, ja kouluikäisten lasten perheistä jopa 90 prosenttia oli tällaisia. Yksinhuoltajien työllisyysaste oli noin 90 prosenttia.

1990-luvulla ammatissa toimivien osuus yksinhuoltajista romahti noin 60 prosenttiin ja kahden ammatissa toimivan vanhemman perheiden osuus tipahti alle kouluikäisten lasten perheissä alle 50 prosentin ja kouluikäisten lasten perheissä alle 80 prosentin. Ammatissa toimivien osuuden pudotti paitsi työttömyys myös se, että pienten lasten äidit jäivät työvoiman ulkopuolelle. Työssäkäynti alkoi kasvaa yleisesti 1990-luvun jälkipuoliskolla, mutta pienten lasten perheissä yhden työssäkävyn perheiden osuus jäi suureksi (Haataja 2004; Laine ja Uusitalo 2000).

Lama iski ensin miesvaltaisille ventialoille. Miesten työttömyysaste nousi noin kolmesta prosentista 20 prosenttiin vuonna 1993, kun naisten työttömyysaste nousi lähes samalta tasolta korkeimmillaan ”vain” 16 prosenttiin hieman myöhemmin. 1990-luvun puolivälissä miesten työttömyys alkoi vähentyä mutta naisten ei. Tilanne tasoittui vasta tällä vuosituhanella, ja vuonna 2005 työttömyysaste oli noin 8 prosenttia molemmilla. Lamaa edeltäneeseen aikaan verrattuna miesten työllisyysaste (noin 70 %) oli seitsemän prosenttiyksikköä matalampi ja enää vain 3 prosenttiyksikköä suurempi kuin naisten, kun ennen lamaa sukupuolten ero oli yli 5 prosenttiyksikköä (Työvoimatutkimuksen aikasarjat).

Päätöksenteko perheessä: kumppanuutta vai kilpailua ja erikoistumista?

Lähtökohtanamme on ajatus, että puolisoiden välinen tasa-arvo on yhteydessä heidän keskinäiseen neuvotteluasemaansa. Tällaisiin asetelmiin voidaan soveltaa peliteoriaa. Ns. neuvottelumalleissa perheen sisällä tapahtuva työn- ja resurssienjako määräytyy puolisoiden keskinäisen neuvotteluvoiman perusteella. Neuvotteluvoimaan vaikuttaa paitsi neuvottelijan tulotaso myös

ns. uhkapiste. Siihen päädytään, jos neuvotteluissa ei päästä molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun. Tyypillisesti uhkapiste on avioero.¹

Perinteisesti ajatellaan avioeron koskettavan enemmän naista. Miehen kannalta erosta on kuitenkin tullut ”uhkapisteenä” entistä vakavampi tilanne: Lähes puolet avioliitoista (avoliitoista vielä suurempi osa) päättyy eroon, ja eron seurauksena yleensä nimenomaan isä menettää mahdollisuutensa elää lastensa kanssa. Tarkasteluajanjaksoimme aikana yhden vanhemman kanssa elävien lasten osuus on noussut noin 11 prosentista jo 17 prosenttiin. Noin 90 prosenttia näistä lapsista eli ilman isää (Suomalainen lapsi 2007).

Naisten korkea koulutustaso ja työvoimaanosallistumisaste ovat vahvistaneet heidän neuvotteluvoimaansa perheessä. Myös avioerolait, jotka määräävät miehet osallistumaan lastensa elatukseen, vaikuttavat samaan suuntaan. Kun naiset kykenevät entistä helpommin elättämään itsensä ja lapsensa ilman miehen tulojakin, ja kun lisäksi koti ja kotityöt ovat yhä naisten reviiiriä miesten pitäytyessä elättäjän roolissaan, asetelma voi merkitä miesten neuvotteluaseman heikentymistä.

Puolisoiden välisen neuvotteluasetelman ja kilpailun sijaan sosiologit ovat kiinnittäneet huomiota siihen, miten tyytyväisyyden avioliitoissa – kumppanuuden ja empaattisuuden - on havaittu lisääntyneen puolisoiden välisen erikoistumisen vähentyessä. Naisten ansiot lisäävät paitsi heidän omaa taloudellista itsenäisyyttään myös perhekohtaisia tuloja ja elintasoja. Tästä hyötyvät myös miehet, joiden ei enää odoteta vastaavan yksin perheen elatuksesta. Heille tarjoutuu mahdollisuus osallistua enemmän perheen elämään. Kun myös miesten elintaso tulee riippuvaisemmaksi naisten tuloista, jakautuvat taloudelliset riskit tasaisemmin, myös eron satuessa.

Naisten taloudellisen riippumattomuuden kasvu siis ei niinkään heikentäisi, vaan pikemmin vahvistaisi puolisoiden keskinäistä yhteyttä. Yksipuolinen riippuvuus toisen puolison tuloista voi pidemmällä tähtäyksellä johtaa taloudellisen kontrollin ja oikeuksien heikkenemiseen. Toisaalta miehen erikoistuminen pelkästään tulojen ansaitsemiseen heikentää hänen suhdettaan lapsiinsa ja sitä kautta asemaa lapsen huoltajana mahdollisessa erotilanteessa (Blossfield ja Drobníč 2001; Sørensen 2001). Suomalaisien avioliittojen onkin havaittu pysyvän koossa paremmin, jos puolisoiden tulot eivät poikkea liiaksi toisistaan, ainakaan naisen eduksi (Jalovaara 2007). Vastoin yleistä käsitystä naisten kokonaistyöaika kotityö mukaan lukien on vain hiukan miesten työaika suurempi, joten kysymys on enemmän työnjaosta kuin työajasta (Ruuskanen, 2004).

¹ Vaihtoehtoinen uhkapiste voi myös olla tilanne, jossa päätöksiä ei perheen sisäisesti kyetä tekemään tehokkaasti yksilöiden mieltymykset huomioiden, vaan ajaututaan ulkoisten normien mukaiseen työnjakoon (Lundberg ja Pollak 1996).

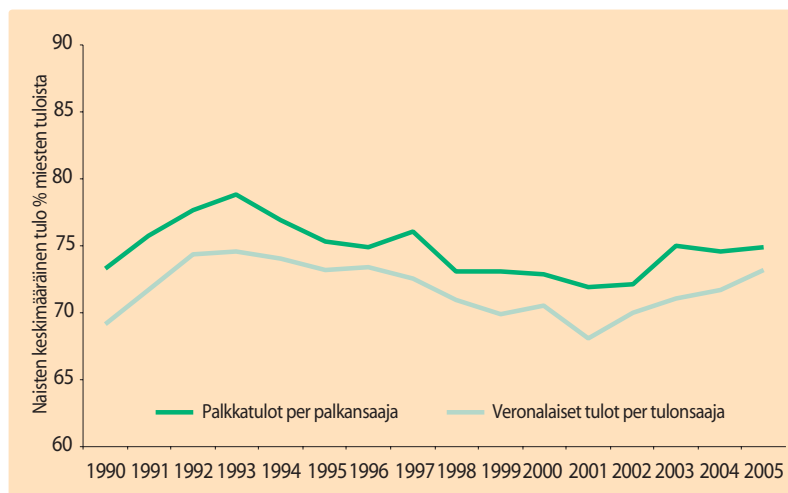
Keskimääräinen tulokehitys

Saadaksemme kuvan naisten ja miesten välisistä tuloeroista tarkastelemme naisten keskimääräisiä tuloja suhteessa miesten vastaaviin (kuvio1). Veronalaiset kokonaistulot (sisältäen tulonsiirrot, palkka- ja yrittäjätulot sekä pääomatulot) ja toisaalta palkkatulot on jaettu tulonsaajien kokonaismäärällä naisille ja miehille erikseen.

Naisten ja miesten keskimääräiset tulot lähenivät toisiaan 1990-luvun alussa, mutta ei siksi, että naisten ja miesten välinen tasa-arvo olisi kasvanut, vaan siksi, että miesten tulot romahtivat ensin. Pahimman laman jälkeen naisten ja miesten väliset tuloerot kääntyivät kasvuun. Vasta 2000-luvun vaihteen jälkeen naisten tulot alkoivat uudelleen nousta suhteessa miesten tuloihin. Näin naiset ovat hyötynet 2000-luvun kasvun hedelmistä ja tienaa nykyisin enemmän suhteessa miehiin kuin vuonna 1990.

Myönteisestä kehityksestä huolimatta naiset tienaa vain noin 75 prosenttia miesten vuosipalkkatuloista ja vielä vähemmän veronalaisista tuloista, jotka kuvaavat ehkä parhaiten taloudellista asemaa. Näin mitattuna epätasa-arvo on ollut koko ajanjakson suurempi kuin palkkatuloissa. Yksi syy löytyy tulonsiirroista, jotka ovat naisten tulolähteenä useammin kuin miesten, muun muassa pidemmän eliniän ja eläkkeellä oloajan takia. Toinen syy on pääomatuloissa, joita naiset ovat saaneet keskimäärin vajaan puolet siitä mitä miehet. Toisaalta naisten osuus pääoma-

Kuvio 1. Naisten keskimääräiset tulot miesten keskimääräisistä tuloista (%): kaikki tulonsaajat ja palkkatulonsaajat, veronalaiset tulot ja palkkatulot per vuosi.

Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista.

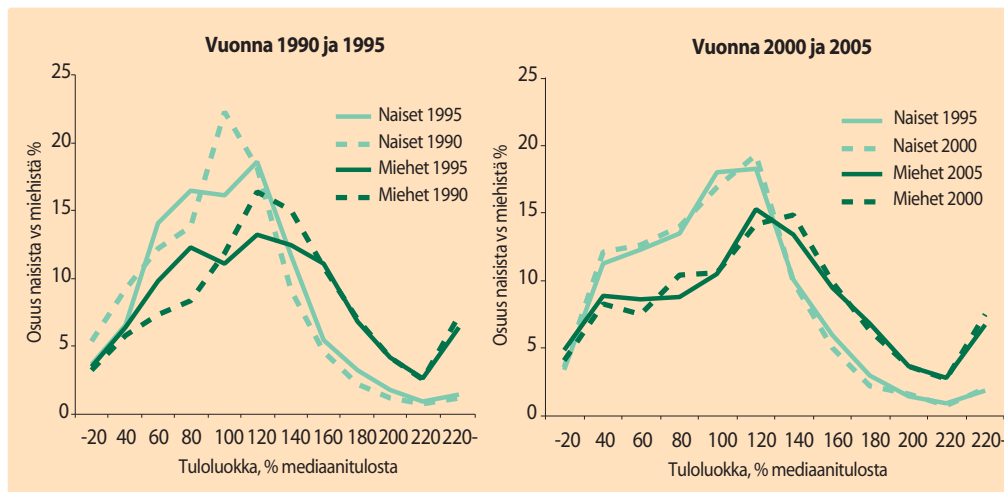
tulonsaajista on ollut vain noin kolmannes, kun taas naiset muodostavat 42 prosenttia palkkatulonsaajista. On myös huomattava, että veronalaisista tuloista pääomatulojen osuus on kasvanut vuoden 1993 uudistuksen 16 prosentista 22 prosenttiin vuonna 2005. Kansainvälisessä vertailussa sukupuolten palkkaerot ovat kokoikäisten työntekijöiden mediaanituloilla mitattuna edelleen vuonna 2004 OECD:n keskiarvoa suurempia (OECD 2007).

Tulojakaumien muutokset – kuka hyötyi ja kuka menetti?

Keskimääräisten tulojen sisälle voi kätkeytyä hyvinkin erilaisia tulojakautumia. Saadaksemme tarkemman kuvan naisten ja miesten taloudellisen aseman kehityksestä vertaamme nais- ja miesväestön tulojakaumia keskenään ja niiden kehitystä vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005. Tulojakaumat on laskettu suhteessa 20–64-vuotiaiden mediaanituloon kunakin vuonna. Mediaanitulo on laskettu koko ikäryhmän henkilökohtaisista veronalaisista tuloista, joista on vähennetty verot ja veroluonteiset vakuutusmaksut. Verottomia tulonsiirtoja kuten lapsilisä, asumistuki ja toimeentulotuki emme sisällytä laskelmiin, sillä ne on tarkoitettu joko lapsista aiheutuvien kustannusten kompensointiin tai tarveharkintaisina perheen yhteiseen käyttöön.

Kuvioissa 2 ja 3 mediaanituloa merkitään arvolla 100 kunakin tarkasteltavana vuonna. Muiden tuloluokkien rajat alenevat/ylenevät mediaanituloista 20 prosentin askelin, pisteiden sum-

Kuvio 2. Nettotulojen jakaumat (%) vuosina 1990 ja 1995 sekä 2000 ja 2005, 20–64-vuotiaat naiset ja miehet.

Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista, mediaanitulo on laskettu työikäisen 20–64-vuotiaan väestön nettotuloista.

mautussa sataan prosenttiin. Tulonjako on sitä tasaisempi mitä suurempi osuus väestöstä sijoittuu mediaanitulon läheisyyteen ja mitä korkeampi yksihuippuinen jakauma siinä kohtaa on. Vastaavasti tuloerot ovat sitä suuremmat mitä leveämmälle tulohaitarille väestö jakautuu ja mitä litteämpi tai monihuippuisempi jakauma on.

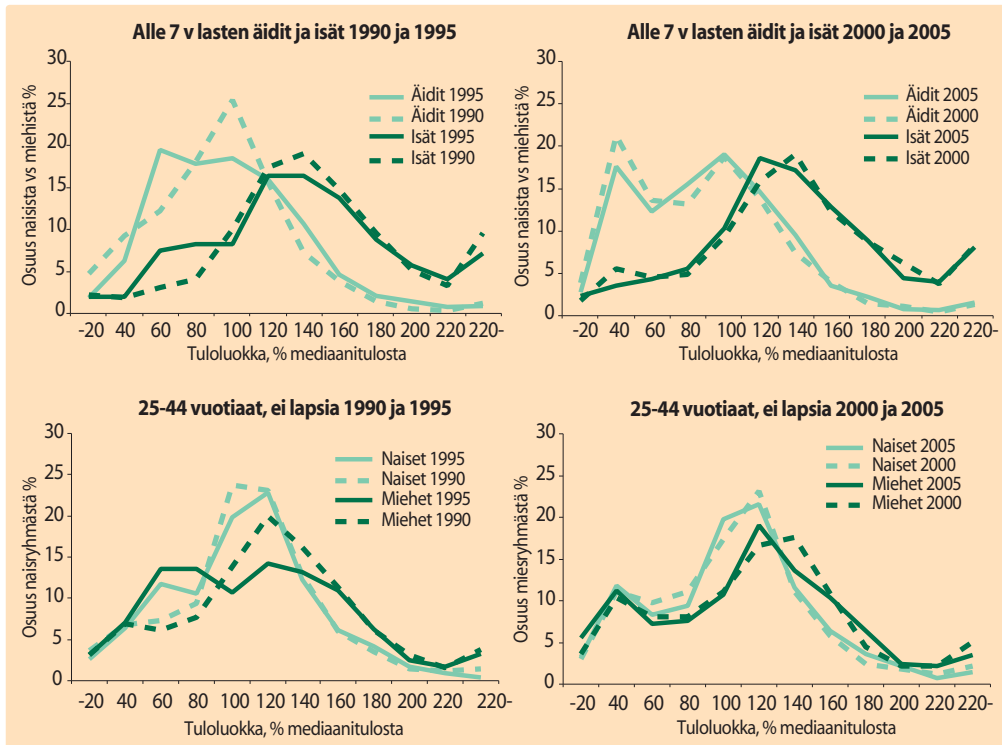
Vuosien 1990 ja 1995 jakaumissa pistää silmään niiden voimakas muutos. Sukupuolten erot muutoksissa näyttäisivät jäävän yleisen eriarvoisuuden kasvun varjoon. Oikean puoleinen kuvio kertoo, että jakaumat ovat vakiintuneet vuoden 2000 tasolle. Huomionarvoista on myös, että niin miesten kuin naistenkin jakaumat muistuttavat 2000-luvulla enemmän vuoden 1995 jakaumaa kuin tilannetta ennen lamaa. Eriarvoistuminen jäi pysyväksi. Pienituloisten osuuden kasvuun vaikutti huomattavasti se, että niin pienten lasten äidit kuin työttömätkin jäivät ajan myötä pienten etuuskisien varaan, sen sijaan että olisivat saaneet entiseen tapaan ansiosidonnaisia tulonsiirtoja. Tämä taas johtui pitkien kotihoitajaksojen yleistymisestä, työttömyyden pitkittymisestä sekä vaikeuksista päästä työmarkkinoilla vakaaseen asemaan. Kyseessä oli siis enemmänkin suuri rakenteellinen muutos kuin seuraus esimerkiksi etuuskisien leikkauksista, kuten usein on väitetty (Haataja 2005).²

Miten eriarvoisuus ilmenee? 2000-luvulle tultaessa sekä naisten että miesten tulojakaumat litistyivät niin, että keskituloisten osuus pieneni ja pienituloisten kasvoi, jopa siten, että jakaumaan syntyi toinen, pienituloisten huippu. Vuoteen 1995 mennessä lisääntyi sekä miehistä että naisista se osuus, joka tienasi 40–60 % prosenttia mediaanituloista, kun vuoteen 2000 mennessä eriarvoistuminen näkyi tämän ”huipun” siirtymisenä tuloluokkaan, joka tienasi vain 20–40 % mediaanituloista! Sen sijaan muutokset mediaanitulon oikealla puolella, parempituloisessa puoliskossa olivat pieniä. Tosiasiassa tulohaitari on venynyt myös tulojakauman yläpäässä, koska erittäin suurituloisten määrä on kasvanut. Tämä ei kuitenkaan erotu kuviossa, koska hyvätuloiset on summattu yhteen 220 prosenttia mediaanitulon ylittävään luokkaan. Tulojakaumien muutokset esitetään lukuina liitteen taulukossa 1.

Mitä sitten voimme päätellä naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta? Se, että naisten jakaumat ovat enemmän vasemmalla, kuvaa naisten tulojen keskittymistä matalampiin tuloluokkiin. Vuonna 2005 (1990) naisista 56 (63) prosenttia sijoittui tulotasoltaan mediaanitulon alapuolelle, kun miehistä vastaava osuus oli 42 (37) prosenttia; keski- ja pienituloisten naisten yhteismäärä on vähentynyt, miesten lisääntynyt. Näin mitattuna tasa-arvo on lisääntynyt. Naisten väliset tuloerot ovat yleisesti pienemmät kuin miesten, sillä pääosa naisten tuloista keskittyy pienemmälle tuloalueelle ja jakaumien huiput ovat korkeammat kuin miesten. Sekä naisten että miesten sisäiset tuloerot kasvoivat. Siten naisten keskinäinen epätasa-arvo kasvoi vaikka tasa-arvo suhteessa miehiin näyttääkin lisääntyneen.

² Esimerkiksi 1990-luvun alussa vain 5 prosenttia äideistä sai minimipäivärahaa, vuonna 2000 osuus oli 27 prosenttia ja vuonna 2005 vielä 20 prosenttia. 1990-luvun alkupuolella suurin osa työttömistä sai ansiopäivärahaa, mutta sen jälkeen työttömien enemmistö saa työmarkkinatukea. Korkeammat etuudet olisivat toki lisänneet tuloja, mutta ne eivät olisi poistaneet sitä köyhyyttä, mikä johtui ansiotulojen puuttumisesta.

Kuvio 3. Alle kouluikäisten lasten äitien ja isien sekä lapsettomiin 25–44-vuotiaiden naisten ja miesten tulojakaumien muutokset suhteessa mediaanituloon¹⁾ vuosina 1990 ja 1995 sekä 2000 ja 2005.

¹⁾ Mediaanitulo on laskettu työkäisen 20–64-vuotiaan väestön nettotuloista. Lapsettomaksi on luokiteltu henkilö, joka ei asu tutkimusvuonna samassa taloudessa alaikäisen lapsen kanssa.
Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista.

Lapset ja lapsettomuus – sukupuolittunut köyhyys ja syrjäytyminen

Edellä totesimme, kuinka perhepolitiikan suunta muuttui useaan otteeseen 1990-luvun laman yhteydessä. On oletettavissa, että lasten synnyttäjien erityisesti pienten lasten äidit joutuvat kantamaan eriarvoistumisen riskit taloudellisessa kilpailussa resurssista niukkuuden aikoina. Siksi katsomme seuraavaksi, miten pienten alle 7-vuotiaiden lasten äitien ja isien tulojen jakaumat ovat muuttuneet ja vertaamme niitä lapsettomiin naisten ja miesten jakaumiin (kuvio 3). Myös aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että heikoin työmarkkina-asema on perheettömällä, yksin asuvilla miehillä, ja toisaalta naisilla, jotka ovat yksinhuoltajia tai joilla on pieniä lapsia (Haataja 2004; Hakovirta 2006).

Jakaumista näkyy, miten pienet lapset vielä vuonna 1990 ikään kuin vain siirsivät äitien jakamaa matalatuloisempiin tuloluokkiin verrattuna muihin naisiin. Laman myötä tapahtui kuitenkin varsin radikaali ja pysyväksi jäänyt muutos jakauman muodossa: pienten lasten äitien tulojakauma tuli selvästi kaksihuippuiseksi. Kuten edellä aluksi kasvoi 40–60 prosenttia mediaanituloista tienaavien osuus, ja sittemmin 2000-luvulla vakiintui vain 20–40 prosenttia tienaavien kohdalle jakaumaan huippu, johon kuuluu noin 20 prosenttia äideistä. Kaikkien pienituloisten pienten lasten äitien osuus kasvoi yli 12 prosenttiyksikköä eli lähes 40 prosenttiin vuoteen 2000 mennessä. Palautumista on tapahtunut jonkin verran vuoteen 2005 mennessä.

Toisaalta lapsen tullessa kouluikään äitien taloudellinen asema paranee huomattavasti (ks. liitteen taulukko 1). Myös Napari (2007) osoittaa, että vaikka äidin tulokehitys jää urakatkojen vuoksi muita naisia huonommaksi, ero palkoissa tasoittuu ajan myötä (ks. myös Kellokumpu ja Napari 2007). Äitien köyhyyden taustalla on myös yksinhuoltajien määrän kasvu. Avoliitot ja alhainen koulutustaso ovat yksinhuoltajuudelle riskejä. Yksinhuoltajien määrä lisääntyi Perhetilastojen mukaan vuosina 1990–2005 yli 30 prosentilla.

Isyys on perinteisesti lisännyt isien tuloja, mikä näkyy myös jakaumissa. Toisaalta suurtyötömyyden aikana vuonna 1995 pienituloisten isien osuus nousi aiemmasta 7 prosentista 11 prosenttiin. Kuvion 3 alaosassa on kuvattu puolestaan lapsettomien, perheen perustamisiässä olevien miesten ja naisten tulojen jakautumista. Erityisesti huomio kiinnittyy miesten sisäisen eriarvoistumiseen: Pienituloisten miesten osuus kasvoi pysyvästi niin, että vuonna 2005 pienituloisia miehiä oli yhtä paljon kuin pienituloisia naisia. Ylemmissä tuloluokissa näkyy edelleen selvästi miesten naisia suuremmat tulot myös suhteessa lapsettomiin naisiin.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että vuoteen 2005 mennessä eriarvoisuuden kasvu näkyi eniten alle kouluikäisten lasten äitien ja toisaalta lapsettomien miesten köyhtymisenä: Molemmissa ryhmissä alle 40 prosenttia mediaanituloista tienaavien osuudet kasvoivat noin 50 prosentilla!

Puolisoiden tuloriippuvuuden muutokset: Nais-, mies- ja yhteiselättäjäys

Omat tulot ja määräysvalta niihin ovat taloudellisen itsenäisyyden, kontrollin ja omanarvontunnon perusta. Yksilölliset tulot eivät kuitenkaan kerro koko totuutta perheenjäsenten taloudellisesta hyvinvoinnista. Perheen pienituloisimmat, niin alaikäiset lapset kuin pienituloisempi puoliso, hyötyvät suurituloisimman tuloista, jos tulot käytetään yhteiseksi hyväksi – tätä olettaa myös kotitalouksien toimeentuloa arvioita tutkimus. Vaikka perheen tulot voidaan toki sekä kokea yhteisiksi että jakaa yhteisin päätöksin, toisen kukkarolle ei kuitenkaan aina ole helppo mennä suomalaisissakaan perheissä, vaan henkilökohtaisiin tarpeisiin käytetään mieluummin omia tuloja (Repo 2003).

Pienituloisempi voi nousta kumppaninsa tulojen ansiosta jopa hyvätuloiseksi, jos hyvätuloinen puoliso luovuttaa tuloja perheen yhteiseksi hyväksi. Siksi on mielenkiintoista tietää, miten

suurella osalla perheistä puolisoitten tulot poikkeavat huomattavasti toisistaan, eli toisen puolison taloudellinen asema riippuu ainakin jossain määrin toisen tuloista.

Pienten lasten äidit osoittautuivat edellä työikäisessä väestössä ryhmäksi, jossa oli eniten köyhiä. Heidän riippuvuutensa puolison ja hyvinvointivaltion tuloista kasvoi 1990-luvulla. Sittemmin kun etuuskasvat leikattiin ja äitien pitkät työstä poissaolot jatkuivat, tulonsiirtojen vaikutus äitien tulolähteenä pieneni ja riippuvuus puolison talouteen tuomista tuloista kasvoi. Toisaalta tutkimukset osoittavat myös, että pienituloisista äideistä – ja isistä – osa siirtyi hyvätuloisiksi, jos tulot jaetaan tasan (Haataja 2004 ja 2006).

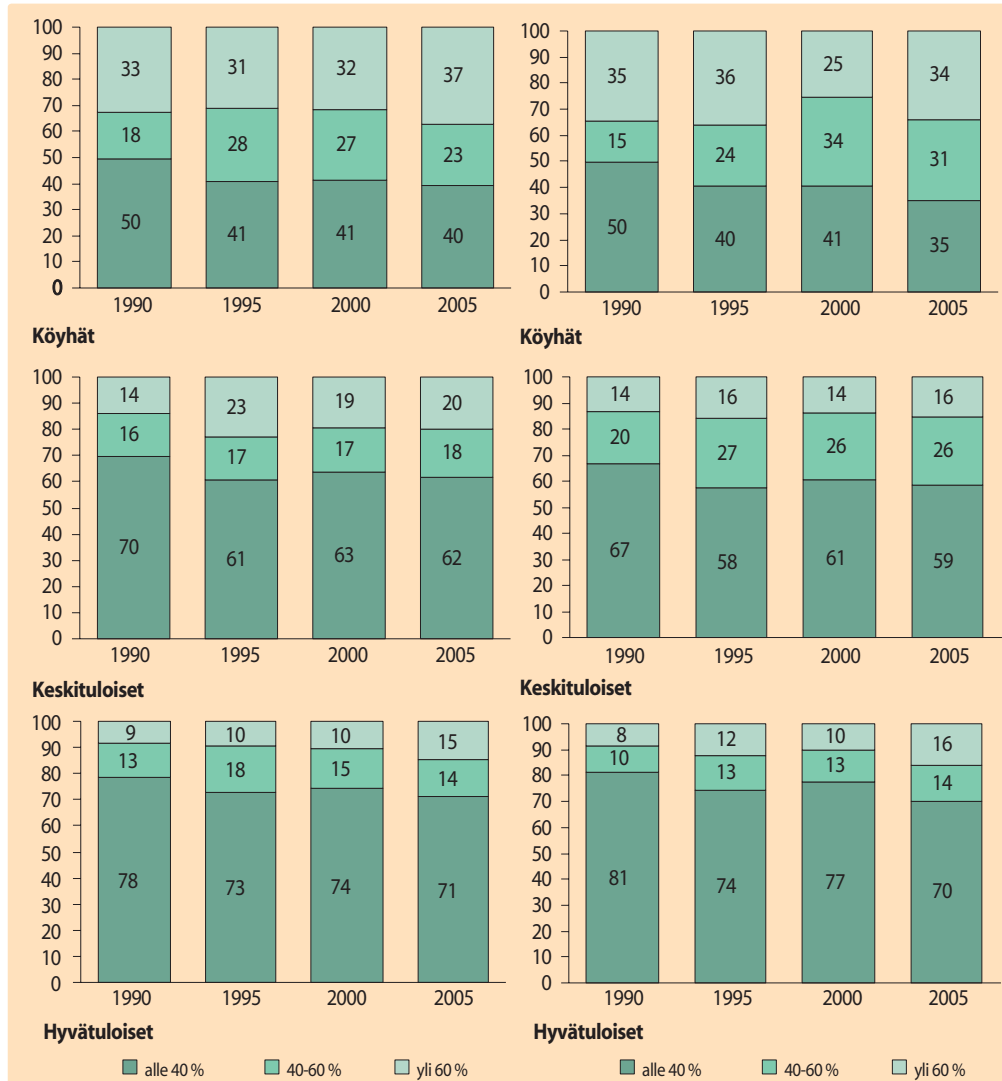
Seuraavassa tarkastelemme puolisoitten välisiä tulosuhteita erikseen köyhien, pienituloisten ja hyvätuloisten tapauksessa. Köyhiä ovat ne parit, joiden yhteenlasketut tulot jäävät alle 40 prosenttiin mediaanitulosta, pienituloisia 60 prosentin tulorajan alittavat ja hyvätuloisia ne parit, joiden tulot ovat vähintään kaksi kertaa mediaanitulo. Pienituloisten ja hyvätuloisten väliin jää suuri tulohaitari, jota nimitämme ”keskituloisten” ryhmäksi. Käytämme kahta tulokäsitettä, markkinatuloja ennen verotuksen ja tulonsiirtojen vaikutusta sekä nettotuloja ilman verottomien tulonsiirtojen vaikutusta, kuten edelläkin. Näiden avulla voimme päätellä, missä määrin tulonsiirrot ja verotus tasaavat puolisoitten välisiä tuloeroja.

Vertailemme aluksi sitä, muistuttavatko parien yhteisten tulojen ja toisaalta henkilökohtaisten tulojen jakaumat toisiaan. Kun käytetään nettotuloja (tässä parien yhteenlasketut nettotulot puolittettuna), havaitaan, että pienituloisia pareja, joiden nettotulot jäävät alle 60 prosenttiin kaikkien parien nettotuloista, on vain puolet siitä, mitä heitä olisi henkilökohtaisten nettotulojen perusteella. Kumppanin tulot alentavat siis köyhyysriskin puoleen. Köyhiä pareja, joiden nettotulot ovat alle 40 prosenttia mediaanitulosta, on vain muutama prosentti. Tulonsiirrot ja verotus pienentävät parien köyhyysriskiä lisää (liitteen taulukko 2).

Markkinatulojen perusteella pienituloisia pareja on noin kaksi kertaa enemmän kuin nettotulojen perusteella ja köyhiä pareja moninkertaisesti. Köyhiä, alle 40 prosentin tuloihin mediaanitulosta jääviä pareja oli 14 prosenttia vuonna 2004. Vuosina 1990–2000 köyhien, pienituloisten ja hyvätuloisten parien suhteelliset osuudet kasvoivat ja ”keskituloisten” parien osuudet vähenivät. Parien väliset tuloerot kasvoivat sekä markkinatuloilla että nettotuloilla mitattuna. 2000-luvulla keskituloiset ovat hieman kasvattaneet osuuttaan tulokäsitteestä riippumatta. Muutokset vuosina 2000–2005 olivat kuitenkin marginaalisia, alle prosenttiyksikön suuruusluokkaa (liitteen taulukko 2).

Ovatko puolisoitten tulot sitten tulotensa keskenään tasa-arvoisemmiksi? Määrittelemme parit ”tasa-arvopareiksi”, jos molemmat puolisoitten tuovat talouteen 40–60 prosenttia yhteisistä tuloista. Jos naisen tulo-osuus yhteisistä tuloista on enintään 40 prosenttia, määrittelemme naisen taloudellisesti riippuvaiseksi miehen tuloista. Jos taas naisen tulojen osuus on vähintään 60 prosenttia yhteisistä tuloista, sanomme miehen taloudellisen hyvinvoinnin riippuvan naisen tuloista.

Kuvio 4. Työikäisten (20–64-vuotiaiden) parien jakautuminen keskinäisen tulo riippuvuuden suhteen köyhil-
lä, keskituloisilla ja hyvätuloisilla pareilla vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005.¹⁾

¹⁾ Tuloriippuvuus: nainen riippuvainen miehen tuloista, jos naisen tulo-osuus alle 60 %, mies riippuvainen naisen tuloista, jos naisen tulo-osuus yli 60 prosenttia; puoliset taloudellisesti tasa-arvoisia, jos molemmat tuovat yhteiseen talouteen 40–60 prosenttia tuloista. Köyhät parit: yhteiset tulot puolitettuna alle 40 prosenttia mediaanituloista; hyvätuloiset parit: yhteiset tulot vähintään kaksi kertaa mediaanitulo; "keskituloiset" parit, kun tulotaso jää edellisten tulotasojen väliin.

Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista.

Tasa-arvoparien osuus oli 90-luvulla suurimmillaan lamavuosina. Markkinatulojen perusteella tällaisia pareja oli 19 prosenttia ja nettotulojen perusteella 26 prosenttia kaikista työikäisistä pareista vuonna 1995. Vuonna 1990 vastaavat osuudet olivat 16 ja 20 prosenttia. Tämän jälkeen kehitys ei ollut mitenkään suoraviivaista, mutta neljännes pareista oli ”tasa-arvopareja” nettotuloilla mitattuna sekä vuonna 2000 että 2005. Myös markkinatuloilla mitattuna tasa-arvoparien osuus lisääntyi neljännekseen vuoteen 2005 mennessä (liitteen taulukko 3).

Kuviossa 4 on esitetty puolisoitten yhteiseen talouteen tuomat tulo-osuudet erikseen köyhille, keskituloisilla ja hyvätuloisille pareille (ks. myös liitteen taulukko 3). Köyhyys ja ”tasa-arvo” liittyvät myös parien sisäisiin tuloeroihin. Tämä on ymmärrettävää, sillä mitä pienemmät molempien puolison tulot ovat sitä pienempi voi puolisoitten välinen tulohaitari olla ja mitä suuremmat yhteiset tulot, sitä suuremmaksi voi myös puolisoitten välinen tulohaitari kasvaa.

Pienituloisimpien parien keskuudessa taloudellinen tasa-arvo lisääntyi vuosina 1990–2005, erityisesti nettotuloilla mitattuna. Markkinatulojen perusteella jakautumat joko miesten tai naisten tuloista riippuviin pareihin ovat jyrkemmät ja ”tasa-arvoparien” osuus pienempi. Pienituloisimmille tämä ei kuitenkaan merkinne valinnanmahdollisuuksien lisääntymistä, vaan molempien puolisoitten riippuvuus toisen tuloista kasvaa.

Pitkällä aikavälillä tasa-arvo on lisääntynyt kaikilla tulotasoilla lamaa edeltävään tilanteeseen verrattuna: tasa-arvoparien ja naiselättäjä-parien osuus on kasvanut ja mieselättäjyys vähentynyt. Jos olisimme poistaneet laskelmista pienten lasten perheet, muutokset olisivat vieläkin suuremmat. Parien, joissa mies vastaa pääosasta taloudellista hyvinvointia, osuus on huomattavasti vähentynyt. Markkinatuloilla mitattuna mieselättäjäpareja oli keskituloisista 70 prosenttia vuonna 1990 mutta vuonna 2005 enää 62 prosenttia. Vastaavat osuudet hyvätuloisista olivat 78 ja 71 prosenttia. Nettotuloilla mitattuna perinteisen mieselättäjyyden väheneminen on vielä selvempi (kuvio 4).

Perinteinen käsitys, että naisten tulot perheessä ovat pienemmät kuin miesten, ei siis aina pidä paikkaansa. Köyhimmillä pareilla on satunnaista, ei sukupuolesta riippuvaa, kumman tulot ovat suuremmat. Keski- ja hyvätuloisista pareista on myös yhä enemmän sellaisia, joissa molemmat vastaavat suunnilleen yhtä paljon perheen elatuksesta tai joissa naisten elatusvastuu on suurempi. Yhä suurempi osa pareista on sellaisia, joissa kumpi tahansa voisi jättää ansiotyön joksikin aika aintaan hoivaan. Pienten lasten perheissä, joiden yhteinen tulotaso romahtaa, kun (usein) äiti jää hoitamaan kotiin lasta, pienituloisuus voi olla valittu ”määräaikainen” elämänvaihe. Ansiotulojen puute voi korvautua taloudellisena hyötynä kotona tehdystä hoiva- ja kotitaloustyöstä, jos tarve palvelujen ostoon vähenee.

Kaksin asuminen ja kahdet tulot vähentävät köyhyysriskejä yksin asumiseen verrattuna. Siksi yksinhuoltajien ja yksin asuvien köyhyysriski on suurempi. Kuitenkin hyvä- ja huono-osaisuus ovat kasaantuneet paitsi henkilökohtaisilla myös parien yhteisillä tuloilla mitattuna. Silloin kummallakaan ei ole varaa joustaa ansiotyön suhteen.

Perheen ja työn yhteensovittaminen: Asenteet muutoksessa

Lamavuosien jälkeen yhä useammat suomalaiset ovat olleet sitä mieltä, etteivät naiset ja miehet ole riittävän tasa-arvoisia, mutta sukupuolilla on ollut varsin erilainen käsitys asiasta. Vuonna 2006 vain vajaat 30 prosenttia naisista näki tasa-arvon riittävänä, kun taas miehistä 60 prosenttia oli sitä mieltä (Eva 2007). Miksi näkemykset poikkeavat näin suuresti? Toisaalta tasa-arvobarometrin (2004) mukaan yli 80 prosenttia paitsi naisista myös miehistä on ainakin jossain määrin samaa mieltä väittämästä, että myös miehet hyötyisivät tasa-arvosta.

Kotiäitiyden kannatus kasvanut

Tasa-arvon kannalta merkittävää on, miten asenteet kehittyvät suhteessa miesten ja naisten perinteiseen roolijakoon, jonka mukaan naiset erikoistuvat koti- ja hoivatyöhön ja miehen tehtävänä on perheen elättäminen. Laman aikana heikentyneet työmahdollisuudet ja samaan aikaan parantunut kotihoidontuki muokkasivat asenteita kotiäitiyttä kohtaan myönteisemmäksi. Vaikka miehet ovat suhtautuneet kotiäitiyteen naisia suopeammin, ovat molempien asenteet muuttuneet selvästi lamaa edeltävästä ajasta. Vuonna 1990 miehistä 71 prosenttia ja naisista 51 prosenttia oli samaa mieltä väittämän ”Kotiäitiys on naiselle yhtä antoisaa kuin palkkatyö” kanssa (EVS; European Values Survey). Vuonna 1996 samaa mieltä olevien osuus oli noussut dramaattisesti; miehistä 91 ja naisista 80 prosenttia yhtyi väitteeseen. Mielenkiintoista on, että vuonna 2000 asenteet olivat käytännöllisesti katsoen samat, sillä miehistä 90 ja naisista 79 prosenttia oli väitteen kanssa edelleen samaa mieltä. Jopa kansainvälisissä vertailuissa 2000-luvulla suomalaiset ovat olleet useammin kuin kansalaiset muissa Pohjoismaissa ja jopa Saksassa, Espanjassa, Iso-Britanniassa tai USA:ssa sitä mieltä, että alle kouluikäisten lasten äitien pitäisi jäädä kotiin (Hakovirta ja Salin 2006). Hoivan pariteettimalli näyttää saaneen tukea paitsi käytännössä myös asenteissa.

Omat ansiotulot ja itsenäisyys

Väitteen ”Työssäkäynti on naisen itsenäisyyden paras tae” kanssa samaa mieltä oli vuosina 1988 ja 1994 miehistä noin 58 prosenttia ja naisista 62 prosenttia (ISSP, International Social Survey Programme). Vuonna 2002 väitteeseen yhtyi miehistä enää vain noin 43 prosenttia ja naisista noin 52 prosenttia. Väite on linjassa kotiäitiyden suosion kasvamisen kanssa. Toisaalta tulos on hämmentävä, koska taloudellista itsenäisyyttä on totuttu pitämään tasa-arvon edellytyksenä.

Myös käytännössä naisten riippuvuus puolison tuloista väheni vuodesta 1990 vuoteen 2005 ja vastaavasti puolisoaan suurempituloisen naisten osuus lisääntyi lievästi. Ansiotyö nähdään siis entistä harvemmin itsenäisyyden takeena, kun samaan aikaan naisten taloudellinen riippuvuus

miehistä on vähentynyt kaikkien parien keskuudessa. Toisaalta pienten lasten äitien taloudellinen asema on heikompi kuin aikaisemmin, mikä taas liittyy äitien pidempiin lastenhoitojaksoihin kotona kuin 1990-luvun vaihteessa.

Odopus miesten elättäjän roolista on heikentynyt...

STM:n Tasa-arvobarometrissa (2004) selviää, että käsitys miehen roolista perheen pääasiallisena elättäjänä on vähentynyt, joskin varsin hitaasti. Väittämästä "miehellä on ensisijaisesti vastuu perheen toimeentulosta" oli täysin tai jokseenkin eri mieltä vuonna 1998 miehistä 48 prosenttia, mutta vuonna 2004 jo 60. Naisten osuudet olivat 63 ja 71 prosenttia. Miehet pitivät itseään tärkeämpänä tässä roolissa kuin mitä naiset heidät siinä näkevät. Miesten käsitys saa tukea puolisoitten tulo-osuuksien tarkastelusta, sillä yli puolet pariskunnista on sellaisia, joissa mies on pääasiallinen elättäjä. Vaikka asenteet elättäjyydestä ovat muuttuneet tasa-arvoa edistävään suuntaan, yhä noin 40 prosenttia miehistä ja 30 prosenttia naisista pitää miestä ensisijaisesti vastuullisena toimeentulosta.

Elättäjäkysymyksessä ISSP:n tulokset viittaavat samansuuntaiseen kehitykseen kuin tasa-arvobarometri. Laman myötä niin miehet kuin naisetkin yhtyivät väittämään "sekä miehen että naisen tulee osallistua perheen toimeentulon hankkimiseen". Kun vuonna 1988 miehistä noin 53 prosenttia ja naisista noin 57 prosenttia oli samaa mieltä väittämän kanssa, vuosina 1994 ja 2002 osuus miehillä oli noin 66 ja naisilla noin 70 prosenttia. Tämä vaikuttaa hiukan ristiriitaiselta asenteelta suhteessa samanaikaiseen kotiäitiyden suosion kasvuun. Asenteet ovatkin muuttuneet eri suuntaan kuin käytäntö, sillä 1990-luvun vaihteessa kahden ansaitsijan lapsiperheitä oli suurempi osuus kuin 2000-luvulla, jolloin kuitenkin jo noin kaksi kolmasosaa vastaajista edellyttää molempien vanhempien osallistuvan perheen elättämiseen. Tätä vahvistaa EVS:n seuraava väite ja sen vastaukset: "Kun työpaikoista on pulaa, miehillä on suurempi oikeus työhön". Sen kanssa eri mieltä olevien osuus kasvoi miehillä vuoden 1990 68 prosentista vuoden 2000 79 prosenttiin ja naisilla vastaavasti 71 prosentista aina 91 prosenttiin. Suomessa naisten ja miesten osallistumista työelämään tuetaan siis kansantalouden tilasta riippumatta. Näin myös universaali ansaitsijamalli saa tukea.

... ja hoivaaja-kasvattajan rooli on muutoksen pyörteissä

Sekä miesten että naisten käsitys kahden vanhemman tarpeesta perheessä on vähentynyt vuosikymmenen aikana voimakkaasti (EVS). Vuonna 1990 miehistä (naisista) 90 (81) prosenttia oli taipuvainen olemaan yhtä mieltä väitteen kanssa, että "kasvaakseen onnellisena lapsi tarvitsee kodin, jossa on isä ja äiti". Tämä osuus laski 80 (64) prosenttiin vuonna 1996 ja 70 (52) prosenttiin vuonna 2000. Naiset ovat koko tämän ajan jakson nähneet tarpeen molemmille vanhemmille vä-

häisempänä. Lähes puolet naisista oli sitä mieltä, että onnelliseen lapsuuteen riittää yksi vanhempi. Kun verrataan näitä lukuja ISSP:n väitteeseen ”yksi vanhemmista pystyy kasvattamaan lapsen siinä missä molemmat vanhemmat yhdessä” vuosien 1994 ja 2002 kyselyissä nähdään, että yhden vanhemman kykyihin uskoi vuonna 1994 miehistä 32 % ja vuonna 2002 37 %. Naisten vastaavat luvut olivat 37 ja 47 %. Vuonna 1988 ISSP:n kyselyssä kysyttiin, ”voiko yksinäinen mies tai nainen kasvattaa lapsen.” Tuolloin miehen kasvattajan kykyihin uskoi vain 22 % miehistä ja 29 % naisista, kun taas naisen kykyyn kasvattaa lapsi yksin uskoi 36 % miehistä ja 46 % naisista.

Ottaen huomioon, että 80 % lapsista jää eron jälkeen asumaan äidin kanssa, ovat nämä vastaukset luontevimmin ymmärrettävissä niin, että aiempaa enemmän ajatellaan äidin kasvattajana riittävän lapselle ja äidin myös pystyvän siihen tehtävään paremmin kuin isä. Tämä kehitys samoin kuin se, ettei isän puutetta nähdä enää lastenkaan kannalta kovin haitallisena, heijastanevat miehen heikentynyttä neuvotteluasemaa perheissä.

Yllä kuvatusta ei kuitenkaan voi vetää johtopäätöstä, että isää ei pidettäisi tärkeänä. Mieluummin näyttää siltä, että asenteet ovat sopeutuneet (nais-)yksinhuoltajuuden yleistymiseen. Suomalaiset naiset ja miehet päinvastoin kaipaavat isän suurempaa osallistumista lasten kasvatukseen ja hoitoon. Vuoteen 2004 mennessä sekä naisista että miehistä jopa 90 prosenttia on joko täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että ”miesten tulisi nykyistä enemmän osallistua lastensa hoitoon ja kasvatukseen” (Tasa-arvobarometri 2004). Mielenkiintoista on, että täysin samaa mieltä olevien miesten osuus on pysynyt vuodesta 1998 alkaen noin 59 prosentissa, kun taas täysin samaa mieltä olevien naisten osuus on laskenut 65 prosentista 58 prosenttiin. Suuntana on miesten lisääntynyt kiinnostus osallistua lastensa elämään, kun taas naisilla vaatimus siihen on vähentynyt. EVS:n kyselyssä miehistä ja naisista valtaosa näki myös isän sopivana hoitamaan lapsia. Sukupuolesta riippumatta noin 85 % vastaajista oli samaa tai vahvasti samaa mieltä väitteen kanssa.

Käytännössä pienten lasten hoidosta vastaa edelleen äiti, sillä on yhä varsin harvinaista, että isä jää kotiin hoitamaan lapsia. Tulotarkastelun pohjalta tiedämme osittaisen syynkin: naisen tulot ovat miehiä selvästi matalammat, ja perheille on taloudellisesti kannattavaa, jos nainen hoitaa lapsia kotona. Isälle on kuitenkin selvästi kysyntää. Vaikuttaa myös entistä enemmän isän edulta panostaa lastensa elämään, jottei hänen roolinsa supistuisi vain elättäjän tehtävään. Neuvottelumallimme pahin uhkaskenaario, avioero, näyttääkin haavoittavan miestä ja naista eri tavoin, koska lapset jäävät äidille ja elatusvastuu miehelle.

Tasa-arvon etenemistä ja kahtiajaon vahvistumista

Naisten keskimääräinen tulotaso on yhä selvästi matalampi kuin miesten, vaikka lievää parannusta on tapahtunut. Naisten mielestä tasa-arvo onkin toteutunut heikommin kuin miesten mielestä. Muutokset naisten ja miesten taloudellisessa asemassa ilmenevät kuitenkin eri tavoin eri väes-

töryhmissä: Lapsettomien naisten taloudellinen asema on parantunut ja lapsettomien miesten heikentynyt.

1990-luvun talouslama ja perhepolitiikan reformit edesauttoivat naisten vetäytymistä työmarkkinoilta lastenhoidon ajaksi ja vahvistivat sittemmin työnjakoa elatuksen ja hoivan välillä miesten ja naisten kesken. Tämä jako näyttää jossain määrin vakiintuneen 2000-luvulla heijastuen äitien ja isien taloudellisen aseman eriytymisessä ja asenteissa isän roolia kohtaan. Erityisesti hyvin pienituloisten pienten lasten äitien osuus kasvoi voimakkaasti. Äitien taloudellinen asema paranee kuitenkin, kun lapsi saavuttaa kouluiän.

Naisten taloudellinen riippuvuus puolisoistaan väheni vuodesta 1990 vuoteen 2005, kun mittaamme riippuvuutta puolisoiden yhteiseen talouteen tuomilla tulo-osuuksilla. Tämän positiivisena seurauksena miesten osallistuminen hoivaan näyttäisi olevan taloudellisesti paremmin mahdollista 2000-luvulla kuin vuonna 1990, sillä niiden työikäisten parien osuus, joissa mies kantaa päävastuun elatuksesta, on vähentynyt.

Useista myönteisistä saavutuksista huolimatta on naisten ja miesten välillä kuilu, jonka kaventamista asenteetkaan eivät yksimielisesti tue. Jos rinnastamme asennetutkimusten tuloksia Fraserin (2000) kolmeen visioon, näyttää siltä, että ainakin kaksi rinnakkaista ja osittain erilaista lopputulosta kannattavaa asennelinjausta, hoivan pariteettimalli ja universaali hoivaajamalli, saavat kannatusta. Sen sijaan universaalille ansaitsijamallille on niukasti kaikupohjaa.

Tasa-arvon kannalta positiivista on, että miesten ja naisten asenteet ovat lähentyneet toisiaan koskien perhettä, hoivaa ja työtä. Kotiäitiyden kannatus on vahvistunut molemmilla sukupuolilla, mutta molempien osallistumista ansiotyöhön pidetään yhtä tärkeänä. Lisäksi naisista ja miehistä 90 prosenttia toivoo isän osallistumisen entistä enemmän perheen ja lastensa elämään. Kun käsitys miehen roolista perheen ensisijaisena elättäjänä on samaan aikaan heikentynyt ja sekä miehet että naiset toivovat isän hoivaroolin vahvistuvan, näyttäisi suomalainen perhe- ja tasa-arvopoliitikka olevan jatkuvien ja usein ristiriitaisten haasteiden edessä. ■

Kirjallisuus

Blossfeld, H-P. ja Drobnič, S. (toim.) (2001), *Careers of Couples in Contemporary Societies. From Male Breadwinner to Dual Earner Families*. Oxford: Oxford University Press.

Elinkeinoelämän Valtuuskunta (2007), ”Satavuotias kuntotestissä” –raportti.

European Commission (2005), *Equality between women and men in the European Union*, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal opportunities, Unit G1.

European and World Values Surveys Four-Wave Integrated Data File, 1981–2004, The European Values Study Foundation and World Values Survey Association.

Fraser, N. (2000), *After the Family Wage: a Postindustrial Thought Experiment*. Teoksessa Hobson, B.a (toim.), *Gender and Citizenship in Transition*. London etc.: Macmillan Press, 1–32.

- Haataja, A. (2006), "Naisten väliset tuloerot kasvussa: Lisää valinnanmahdollisuuksia vai määrätietoisempaa tasa-arvopolitiikka?", julkaisussa Moring, Anna (toim.) 'Sukupuolten politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa'. Helsinki: Otava, 128–136.
- Haataja, A. (2005), Outcomes of the Two 1990s Family Policy reforms at the Turn of the 2000s in Finland. Yearbook of Population research in Finland 41 (2005), 5–27, Helsinki: Väestöliitto.
- Haataja, A. (2004), "Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutuksen ansiotyöhön, hoivan ja tulojen jakoon." Teoksessa Hjerpe R. ja Räisänen H. (toim.), 'Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen'. Helsinki: VATT, 162–186.
- Hakovirta, M. (2006), "Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat". Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45. Helsinki: Väestöliitto.
- Hakovirta, M. ja Salin, M. (2006), "Valinta vai pakko? Kansainvälinen vertailu äitien preferoiman ja toteutuneen työmarkkina-aseman yhteydestä." Janus 3/2006, 255–271.
- International Social Survey Programme (1988, 1994 ja 2002), "Family and Changing Gender Roles", Suomen aineisto.
- Jalovaara, M. (2007), Aviopuolisoiden sosioekonominen asema ja avioero Suomessa, väitöskirja, Finnish Yearbook of Population Research, Väestöliitto.
- Kellokumpu, J. ja Napari, S. (2007), "Perhevapaiden vaikutus palkkapussiin", Talous & Yhteiskunta, No 3, Palkansaajien tutkimuslaitos.
- KM 1970: A 8. Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. Helsinki.
- Laine, V. ja Uusitalo, R. (2001), "Kannustinloukku-uudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan." Helsinki: VATT Tutkimuksia 74, 2001.
- Lammi-Taskula, J. (2004), Äidit työmarkkinoilla – kahden kerroksen väkeä? Yhteiskuntapolitiikka 2004; 69 (2), 202–206.
- Lundberg ja Pollak (1996), "Bargaining and Distribution in Marriage", Journal of Economic Perspectives, Vol 10, No. 4, 139–158.
- Napari, S. (2007), "Is There A Motherhood Wage Penalty in the Finnish Private Sector". Käsikirjoitus, ETLA.
- Nordic Council of Ministers (1995), Gender Equality – the Nordic Model. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- OECD (2007), Society at a Glance: OECD Social Indicators – 2006 edition.
- Repo, K. (2003), "Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä." Teoksessa Forsberg, H. ja Nätkin, R. (toim.), 'Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä'. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Ruuskanen, O.-P. (2004), "An Econometric Analysis of Time Use in Finnish Households, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, sarja A 41. Julkaistu myös HKKK:n väitöskirjana.
- Sørensen, A. (2001), "Gender equality in earnings at work and at home." Teoksessa Kautto, M. et al. (toim.), Nordic Welfare States in the European Context. London and New York: Routledge.
- Tasa-arvobarometri (2004), Melkas, T., Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2004:20. Helsinki: Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus
- Tilastokeskus ja Stakes (2007), "Suomalainen lapsi 2007".

LIITE

Taulukko 1. 20–64-vuotiaiden naisten ja miesten jakaumat (%) pieni-, keski- ja suurituloisiin ryhmiin sekä pienituloisten¹⁾ osuudet eri perheasemissa vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005.

Naiset ja miehet, ikä 20–64 v Lukumäärä (1 000 h) ja osuudet, %	1990	1995	2000	2005	Muutos	
					1990–2000	2000–2005
Naiset, ikä 20–64 v, 1 000 henkeä	1 530	1 519	1 540	1 565	9	25
Mediaanitulon alapuolella, %	62,8	56,9	59,2	58,4	-3,6	-0,8
- Pienituloiset (alle 60 %)	26,8	24,3	28,3	27,0	1,6	-1,4
- Hyvätuloiset (2 * mediaanitulo)	1,9	2,4	2,8	2,9	0,9	0,1
- Keskituloiset (muut)	71,3	73,3	68,9	70,2	-2,4	1,3
Miehet, ikä 20–64 v, 1 000 henkeä	1 473	1 537	1 555	1 581	82	26
Mediaanitulon alapuolella, %	36,7	43,2	40,9	41,7	4,2	0,8
- Pienituloiset (alle 60 %)	16,4	19,8	19,9	22,4	3,4	2,5
- Hyvätuloiset (2 * mediaanitulo)	9,8	9,1	10,2	9,6	0,4	-0,6
- Keskituloiset (muut)	73,7	71,2	69,9	68,0	-3,8	-1,9
Pienituloiset, 1 000 henkeä	652	673	746	776	94	31
Kaikki pienituloiset, %	21,7	22,0	24,1	24,7	2,4	0,6
- alle 7 vuotiaan äideistä	26,2	27,6	38,7	32,7	12,5	-6,0
- alle 7 vuotiaan isistä	7,2	11,4	11,8	10,1	4,6	-1,7
- 7-17 vuotiaan lapsen äideistä	15,7	18,2	19,8	16,6	4,0	-3,2
- 7-17 vuotiaan lapsen isistä	10,0	13,3	13,8	12,7	3,8	-1,1
- naisista, ei lapsia, ikä 20-64v	32,0	26,3	28,7	29,4	-3,3	0,7
- miehistä, ei lapsia, ikä 20-64v	23,1	25,6	24,8	28,3	1,7	3,5

¹⁾Tulot alle 60 % nettomedianitulosta.
Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista.

Taulukko 2. Työikäiset (20–64-vuotiaiden) parit sekä köyhien ja hyvätuloisten osuuksien muutokset markkina- ja nettotuloilla mitattuna vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005.

Parit, joissa molemmat 20–64-vuotiaita (yhteiset, puoliksi jaetut tulot)	1990	1005	2000	2005	Muutos (lkm ja %-yks) 1990–2000	Muutos (lkm ja %-yks) 2000–2005
Pareja yhteensä	880	851	828	831	-52 500	3 000
Tulojakaumat, %						
Markkinatulojen perusteella	100,0	100,0	100,0	100,0		
– Köyhät (tulot alle 40 %)	10,9	18,0	14,5	14,0	3,6	-0,5
– Kaikki pienituloiset (alle 60 %)	20,7	26,4	24,0	23,7	3,3	-0,3
– Hyvätuloiset (2*mediaanitulo)	6,1	9,5	8,8	8,1	2,7	-0,7
– Muut	73,2	64,1	67,2	68,2	-6,0	0,9
Nettotulojen perusteella	100,0	100,0	100,0	100,0		
– Köyhät (tulot alle 40 %)	2,0	2,9	4,1	3,8	2,2	-0,3
– Kaikki peinituloiset (alle 60 %)	10,0	11,2	12,3	11,6	2,2	-0,3
– Hyvätuloiset (2 mediaanitulo)	1,9	3,4	4,5	4,5	2,6	0,0
– Muut	88,0	85,4	83,2	83,9	-4,8	0,7

Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista.

Taulukko 3. Työikäisten (20–60-vuotiaat) parien jakautuminen (%) naisten talouteen tuomien tulojen tuloosuuksien mukaan, markkinatulot ja nettotulot vuosina 1990, 1995, 2000 ja 2005.

Vuosi	Markkinatulot				Verojen jälkeiset nettotulot			
	Naisten tulojen osuus				Naisten tulojen osuus			
	alle 40 %	40–60 %	yli 60 %	Yht.	alle 40 %	40–60 %	yli 60 %	Yht.
Kaikki parit								
1990	68	16	16	100	67	20	14	100
1995	58	19	23	100	58	26	16	100
2000	61	18	20	100	61	25	14	100
2005	58	25	16	100	58	25	16	100

Lähde: Laskelmat tulonjakotilastoista.